

Retrat d'Eufèmia Salazar**Text: Adela Garcia Jaime**

Prudenci Bertrana Compte

1892

Oli sobre tela

101 x 70 cm

Museu d'Art de Girona. Núm. reg. 138.853

Dipòsit Generalitat de Catalunya. Col·lecció Nacional d'Art

Retrat d'Eufèmia Salazar

L'art ens recorda que, més enllà de les formes, hi ha el significat, i que, darrere de cada pinzellada, hi ha una història que espera ser llegida i compresa.

El juliol de 1892, el *Retrat d'Eufèmia Salazar* s'exposava a l'aparador de la botiga del senyor Corominas. El *Diari de Girona* se'n feia ressò i el presentava com un dels millors retrats de Prudenci Bertrana.¹ Alhora es descrivia com una obra que produïa un efecte "simpàtic". Simpàtic? Segurament la imatge d'una dona jove, angelical, amb un vestit blanc, podia provocar en la ment masculina de l'època un sentiment agradable, ingenu, o fins i tot simpàtic. No era una visió profunda d'una dona llegint dins un ambient misteriós. Tampoc era una visió d'emancipació femenina. Era una visió superficial d'una dona amb un llibre dins un jardí, un retrat a la moda.

Tradicionalment el llibre, a l'art, ha estat associat metafòricament al coneixement, a la fe o al poder. En mans d'una dona, però, el seu significat s'enriqueix i es complica. Els retrats d'una dona lectora i el seu significat psicosocial han evolucionat paral·lelament a l'evolució del paper de la dona dins la societat.

Des del Renaixement, la figura d'una dona amb un llibre representava elegància i capacitat intel·lectual, tot i les limitacions en l'accés a l'educació. Als segles XIX i XX, amb l'augment de l'educació femenina, la dona llegint es va convertir en un símbol d'elevació cultural i distinció social, especialment en retrats de la classe mitjana. Amb l'arribada del Modernisme, aquesta imatge va experimentar un canvi, i es mostraven dones modernes, actives i emancipades, com reflecteix Ramon Casas en alguna de les seves obres. Deixen enrere la sacralitat per adoptar una postura més terrenal i activa en la cultura. Les obres durant aquesta etapa, però, oscil·laven entre la representació d'una intel·ligència femenina i la continuació dels estereotips. Moltes imatges encara limitaven la dona a una idealització passiva o receptora de coneixement, en lloc de creadora i crítica activa.

El cert és que els dos ideals podrien conviure perfectament en aquest retrat. Eufèmia es troba sola, enmig d'un paisatge natural fosc i tancat. Aquest aïllament pot interpretar-se com un refugi o confinament. L'espai natural i la lectura ofereixen un àmbit simbòlic de llibertat, en el qual la dona pot escapar-se dels rols imposats i dels espais de poder masculins. No obstant això, aquesta solitud també podria representar una manca de participació social. La dona és representada sola, fora de l'esfera pública, tancada en un espai de contemplació silenciosa, sense veu ni acció en la realitat col·lectiva.

Retrat d'Eufèmia Salazar (detall), 18925. Museu d'Art de Girona. Núm. reg. 138.853. Dipòsit Generalitat de Catalunya. Col·lecció Nacional d'Art

Segons els records d'Aurora Bertrana, la seva tieta Eufèmia era la més instruïda de la família i s'encarregava de visitar els més humils per informar son pare de les necessitats més urgents. També, la defineix com una dona preocupada per les normes socials i com una defensora del germà aventurer.² El *Retrat d'Eufèmia Salazar* esdevé, per tant, una finestra al conflicte entre els ideals femenins imposats i les ànsies d'autonomia intel·lectual i emocional.

La llum juga un paper crucial en la construcció del significat de l'obra. Un focus lumínic incideix directament sobre Eufèmia, i fent que destaquin la blancor del seu vestit i de les pàgines obertes del llibre. La resta de l'entorn queda en penombra. Aquest contrast no només és un recurs estètic, sinó també un potent simbolisme entre el món interior il·luminat de la lectora i el món exterior ombrívol que l'envolta. D'altra banda, també es podria interpretar aquesta natura fosca com el desig inconscient que envolta la figura angelical. Fins i tot aquestes fulles punxegudes en primer pla, a la cantonada dreta, podrien contenir certa agressivitat i marcar incomoditat ja sigui amb els desitjos inconscients de la retratada o amb l'agressivitat de l'entorn social en què viu. De totes maneres, el fosc reforça la idea de recolliment, misteri i introspecció. Juntament amb el blanc del vestit ens estimula a sentir certa melangia inherent a l'esperit modernista i a la psicologia pròpia de l'artista. L'ús de la pinzellada solta en el fons, en contrast amb la major definició de la figura, genera una sensació de profunditat i d'aïllament oníric de la protagonista.

El color blanc del vestit d'Eufèmia és emprat amb una subtileza que accentua l'atmosfera introspectiva. Simbolitza puresa, innocència i serenitat: eleccions cromàtiques molt significatives en el Modernisme cercador de bellesa. Psicològicament, aquest blanc pot interpretar-se com una ment clara, una ànima contemplativa i una predisposició a la introspecció. Està suggerint una voluntat de preservar un ordre interior com a resistència a l'agitació externa. No obstant això, el blanc també evoca el "mite de la puresa femenina". Històricament, aquest mite ha estat un instrument de control sobre el cos i sobre el desig de les dones. Així i tot, el vestit, elegantment botonat fins al coll i amb una ornamentació discreta a l'escot, no busca sensualitzar la figura. Això, en el context de la imatge, es llegeix com una resistència silenciosa al model de dona objecte, i proposa una nova feminitat conscient i reflexiva, sanejada dels mandats patriarcal.

Si ens quedem amb la interpretació superficial i masculina del retrat, el cos de la retratada és el centre d'atenció de l'espectador. Si anem més enllà, no és el cos el focus d'atenció sinó la seva ment i l'acte d'immersió en la lectura.

La postura recollida i la mirada completament absent de l'espectador són elements crucials. No hi ha contacte visual, està absorta en el seu procés intel·lectual. Psicològicament, aquest distanciament de l'observador és una forma d'autoafirmació. La seva actitud suggereix l'existència d'un món interior ric. Hi ha un desig de connexió amb el coneixement o amb una realitat alternativa a la quotidianitat. La dona lectora, en aquesta obra, esdevé subjecte del seu propi món interior. No és un simple cos exposat a l'observador sinó una ment activa. És una dona que es resisteix a ser definida per la mirada externa.

El llibre, com ja hem comentat anteriorment, no és un simple accessori. És un símbol de cultura i d'evasió, d'autonomia intel·lectual i espiritual. En el context de finals del segle XIX, la presència del llibre en mans d'una dona instruída l'allunya de l'arquetip domèstic tradicional. Des d'una perspectiva psicològica, la lectura funciona com una forma de resistència interior, d'autoafirmació o fins i tot de teràpia introspectiva: és la veu interior que s'oposa al soroll del món exterior. L'anell al seu dit, visible a la mà que sosté el llibre, afegeix un detall de la seva condició social, però no distreu de l'acte principal.

La figura representada és silenciosa, però no muda; està sola, però no absent. És una dona moderna en construcció, que resisteix des de la interioritat i des del pensament.

Aquest "doble joc" que planteja l'obra reflecteix la tensió intrínseca que existia en el Modernisme. Va ser un moviment que va idealitzar la dona com a musa i figura espiritual, però que sovint no va aconseguir integrar-la plenament com a agent real de transformació social. Des d'una perspectiva de gènere, aquesta pintura anticipa les tensions del feminisme modern: la reivindicació d'un espai propi, l'accés al coneixement i el dret a existir més enllà de la mirada masculina.

Bertrana, amb la seva sensibilitat pictòrica en el tractament suau de les formes i en la composició harmoniosa, captura aquesta ambivalència. El retrat ens convida a reflexionar i ens obliga a escollir, en certa manera, entre l'estereotip i la superficialitat o l'endinsament en el nostre propi món interior. Les ombres i les llums que formen part de nosaltres esdevenen aquí més conscients. Som allò que sabem i allò que intuïm; allò que desconexim i allò que els altres reflecteixen de nosaltres. L'art, en definitiva, actua com un test projectiu de la nostra pròpia identitat per apropar-nos a l'autoconeixement a través de visions polidríques infinites.

BIBLIOGRAFIA

¹*Diario de Gerona de Avisos y Noticias* [Girona], núm. 823 (13 de juliol de 1892), p. 6.

²BERTRANA, *Aurora. Memòries fins al 1935*. Girona: Diputació de Girona, 2013, p. 15, 18, 36.